

Lij-a ķiõll dååma?

SÄÄ'MĶIÕL
SERDDMÕŠ
PÄÄRNŽE

SÁMEDIGGI
SÁMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĞĞ
SAAMELAISKÄRJÄT

*Jie'nnkiöllâm lij k̄ee'jje'mes kood̄, koon
puärraz liâ dohti ii'jji ääi'jest räa'k̄kesvuõđin
raajjâm. Juõ'k̄k'kaž mee'st lij õhtt čâ'Imm
jie'nnkiõl kood̄õzzâst, ko'st sokkpuõlvvõõgg
õhttne k̄eäččlõõžži mâ'te kođđjest čâ'Im.
Leä'p šõddâm k̄idd jijjân ooumažhistoriaa'je
ju'n ouddâl šõddmest:*

*Juõ'k̄k' čâ'Imm taarbaš oou'dbu vuâđđan
da nuu'bb čõõnõssân, štõ kood̄ ij puâtkkân.
Jõs ni õhtt čâ'Imm lij njuõrâs, sätt obb kood̄ nuâll'jed.
Juõ'k̄k'kast fe'rttai jiõčč ââ'nned huõl k̄iõlltääidstes,
štõ jie'nnkiõl kood̄õs k̄eâllai ođđ sokkpuõlvvõõgg
čõõnnâd tõõzz jijjâs čâ'Imes. Ooumažvuõtt õõlgat
mi'jjid se'rded jie'nnkiöllâm ođđ sokkpuõ'lvvõ'k̄ke.
Nu'tt ooumaž vuäitt staanâd, štõ jie'llem
pää'lljes ij puâtkkân suu mâ'ηηlest, pe'ce
veekk oudâs pue'ttiägga.*

Snellman & Vuolab
Hála mánnásat iežat eatnigiela, 1993

Siiskaž

ALGGSÄÄ'N	6
SÄÄ'MKIÖLI KEÄRJJAI VUE'JJ DA JEE'RESNALLŠEM TAARB	8
PIÂR AIKIO	10
PIÂRRI KIÖLLPLAANUMMUŠ	12
PIÂR HARJU	18
ÖMMGAŽÄI'ĞĞ	20
PIÂR NÄKKÄLÄJÄRVI-LÄNSMAN	26
SIÖRRÂMÄÄ'KĶ DA OUDDPEÄMM	28
SÄÄ'MKIÖLL ŠKOOULÂST	34
SÄÄ'MKIÖLLSAŽ PÄÄRNAŽ VUÖRASM	38
LISTT KEERJLAŽVUÖÐÂST DA NE'TTKÄÄIVAIN	42
KOOZZ VUÄITAK VÄ'LDDED ÖHTTVUÖÐ LÄÄ'SSTEÂDAI VUÄŽŽAM DIÖTT LE'BE JÖS VUÖIGGÂDVUÖÐAD LE'BE PÄÄRNAD VUÖIGGÂDVUÖÐ JIÄ TIÖUDDU	43

© Annika Pasanen & Sää'mte'ğğ/Sää'mkiöl koontâr
Snimldöög: Ville-Riiko Fofonoff, Vesa Ranta
Kuâsttjös: Katja Lettinen
ISBN: 978-952-441-431-9
Teä'ddempäi'kk: Painotalo Seiska Oy 2020

Öölm'tös lij puu'ttum mä'tt'ös- da kulttuuriministeria teägg'töözsin.

Opetus- ja
kulttuuriministeriö

Alggsää'n

Tän keerjast kiõtt'tá'lle sää'mkiõli da sää'mpäärnai vuei'n-nemkuu'limest samai tää'rkes ää'sš: sää'mkiõl âânnmõõžž piârrjest.

Teätt sää'mkiõl se'rddmest sokkpuõlvvõõggâst nobba jee'-resnallsem piârvuõ'jjin da âârmõõžžin lij eža occanj ta'ri-jeemnalla da tøn sätt lee'd vaiggâd fi'ttjed. Lää'ddjânnmest hie'lkeld vuäžžamnalla âarrai kuei'tkiõllsažvuõtt-teätt peä'lstes kovvad takainalla samai nuu'bbnallsem kiõllvuõ'j-jid gu tõk, ko'st sä'mmla jeä'lle: ouddmiârkkân lää'dd- da ruõcckiõl mainstummuž palddlõõzzi piârrjin. Tât vuä'p-peske'rij lij rajjum vuõss-sää'jest sää'mkiõllsaž piârrji vää-ras. Tõt vuäitt lee'd äü'kken ouddmiârkkân še sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzi pääi'k sää'mpiârrjid teivvai äm-matnii'kkid.

Sää'mõutstõs jeäll jâ'ttlânji mottjeei kiõllvue'jjest, koon meä'rte nu'tt kiõllvaajtõs gu kiõlljeälltummuš. Seämma ääi'j gu kiõl'laž vuõiggâdvuõd ravsmee määngin vuu'din, tõi teäuddjummuš vue'jjest lij õinn täujja ää'pptem. Puärraz jiâ pâi kaaun jiiijâs aargâst taarbšum tuärjjõõzz sää'mkiõl serddmõõžž, päärna kiõllouddnummuž da kiõl'laž vuõig-gâdvuõdi pue'rmõssân.

Päärnaž- da piârkääzzkõõzzi muuttâsprogra'mme kuulli Piârkõõskõstuâimmjem-mall Lappii'je -ha'ŋkkõõzz raamin ee'jj 2018 riõššum kiõllvuäpstõk-kiõccõlõddmõš (kč. teätkäivvlogstõk) oçndõõdi tarbbsi'žžen da tu'kkuum tuärj-jõsää'blken, kää'tt coouni jiânnai kõõccmõõžžid da sags-tõõllmõõžž. Piârrjin lij čiõlggsânji tarbb piâssâd kuullâd da sagstõõllâd kiõllva'lljummsin, päärnai kiõl'laž ouddnummšest da tøn tuärjjummšest.

Lää'ddjânnam peä'lnn lij ääi'jab i'lmstõõvvâm õhtt vuä'p-peskeerjaž tän ä'sšpirrõõzzâst, Stukes ee'jj 1993 õ'lmstâât-

tam da Aino Snellman da Kerttu Vuolab kee'rjta Maainâst jiiijâd kiõl päärnžasad – Håla mánnásat iežat eatnigiela. Tån da máttmi Taarrjânnam beä'lnn õlmstõttum vuä'ppesmate-riaali teäð käunn'je keerja loopp teätkäivvlogstõõggâst.

Sää'mtee'gg õlmstâtt tän keerja ÕM:i meeraikõskksaž algmeera i kiõli tee'mee'jj 2019 cistân, vue'ssen jee'res sää'mkiõlid ra'vvjeei da määngpeällsen raajji materiaalobb-vuõd. Õõlmtõõzz lij vuei'tlvâsttam mätt'tõs- da kulttuurmi-nisteria tuärjjõs. Te'kstvue'zzid lij noorrâm kiõlltu'tkkee i FT Annika Pasanen.

Keerjast liâ mie'ldd kolmm sää'mpiârri jue'kkmen kiõccõlâsttmõõžžees sää'mkiõl mainstummšest päärnže jee'resnallsem âârmõõžžin.

Stuorrâ kijttoseh Henna ja Vilda Aikio!

Jõnn spä'sseb Terhi, Tero da Kiu'rrel Harju!

Giittos eatnat Anna Näkkäljärvi-Länsman, Asko Länsman, Anni-Siviä ja Äntte Issát!

Sää'mkiõli keârjjai vue'jj da jee'resnallšem taarb

Åau'c sää'mkiõlâst Lää'ddjânnmest mainste koolm: aanarsää'm, nuõrtsää'm da tâ'vvsää'm. Tâi historiast da ânn'jõžvue'jjest lie jiânnai õhttsaž da jiânnai jeä'rdõõzz še. Kulttuurlaž da kiõl'laž suddõõttmõš pirrõõtti jeä'nbõ'sse lij kuõsktam pukid sää'mjooukid da tõi vaikkõõzz kuâsttje ravvsen õinn, hâ't ouddnummuš lij määngnalla jåarglam. Tâ'vvsää'mkiõll lij kiõlin suurmõs da jäänmõsân õnnum, tõi mainsteei jälste kolmman riikkâst da tâ'vvsää'mkiõl'le liâ ouddmiârkkân pukin jäänmõsân keerjlaž materiaal.

Koin-ne vuu'din tâ'vvsää'mkiõll lij låâi ee'jjest nobba serddjam sokkpuõlvvõõggâst nobba puâtcknekan de jie'nnkiõllsaž mainsteei liâ õinn pukin âä'kk-klaassin. Aanarsää'mkiõll da nuõrtsää'mkiõll lie pâi leämmaž uu'ccab mainsteeijoouk kiõl. Aanarsää'mkiõl liâ pâi mainstam ânn'jõž Aanar kää'dd vuu'dest. Nuõrtsää'mkiõl liâ ää'rbvuâlželd mainstam ânn'jõž Taarrjânnam, Lää'ddjânnam da Ruõššjânnam riikki raajjvuu'din, leša ânn'jõžääi'j nuõrtsää'mkiõl mainstee'ji jäänbõsjoukk jäälâst Lää'ddjânnmest nuõrtsä'mmlai aazztummuž diõtt nuu'bb jõnn vääin mâņņa šõddâm vu'vddouddmõõžzi seu'rrjõssân. Aanarsää'm da nuõrtsää'm kiõllõutstõõzzin šõõddi 1900-låågg looppbeä'lnn čiolgg kââmtõs, da kiõl serddmõš sokkpuõlvvõõggâst nobba årsti måttmid čõrstõõggid lokku vää'ldkani. Tõn diõtt tiõttum âä'kk-klaassin liâ samai occanj le'be jiâ ni voops sää'mkiõl vuõsskiõllân måttjam oummu.

Tõt leäi tuõđi fiinâs tâ'l gu Terhi mainsteškuõđi Kiurrla nuõrtsää'mkiõl, tõt leäi samai pue'rr hâmm. Da le'čči tuäivvam, štõ le'jjem jiõčč še måttjam u'ccpä'rnnen tõi kiõl.

Tero Harju

Gu kiõllvaajtõs sää'mkiõlâst lää'ddkiõl'le haa'leet årstâ'tted da sää'mkiõl vuäžžât määusat õutstõõzzi da piârrji kiõllân, kiõl se'rdde tâ'l oudârâra še nõkam, keäk lie jiõčč måttjam sää'mkiõl eman škoolâst le'be vuõrâsooumžen. Tâ'vvsää'mkiõl vue'kk lij še samai vaajtõõlli vuu'd mie'ldd. Ouddmiârkkân Suä'djel Vuõccust tõt muštât jiânnai aanar- da

nuõrtsää'mkiõl vue'jj, da kiõl väimmvuu'din tõi serddmõš lij še määngin sooggin puâtcknam. Sää'mkiõli ânn'jõžpeei'v da taarbid šteemplâstt tõi poodd ravvsen še tõt, štõ miârkteei jäänbõs sä'mmlain jäälâst sä'mmlai dommvuu'd åålgpeä'lnn. Sää'mkiõl serddmõš piârrjest õõlgat jiiijjâsnallšem motivaatio da kiõrddâmvuõđ åårmõõžžin, ko'st pirrõõzz da õutstõõzz tuärjjõs sää'mkiõlle lij occnjaž. Vuõiggâdvuõtt sää'mkiõllsaž ouddpiõmmu (Ouddpeâmmlää'kk, kč. teåttkäivvlogstõk) kuâskk Lää'ddjânnmest pukid päärnaid, keäk mainste sää'mkiõl jie'nnkiõllân, tõid še keäk jälste sä'mmlai dommvuu'd åålgpeä'lnn. Kõõčcmõõžžâst åårrai vuõiggâdvuõđ kuuitåg to'bdde hue'neld, da sää'mkiõllsaž ouddpeâm lij ta'rjjeemnalla tâ'lk mue'dd gâardest. Vuõiggâdvuõtt vuäžžad vuâddmätt'tõõzz vä'lddvu'e'zzest sää'mkiõl'le (Vuâddmätt'tõslää'kk, kč. teåttkäivvlogstõk) kuâskk sä'mmlai dommvuu'd koo'ddid. Dommvuu'd koo'ddi åålgpeä'lnn sää'mkiõl mått'tõs lij vuei'tlvaž, leša tõi kuõskki vuõiggâdvuõđâst jie leäkku peäggõõzz mått'tõsläa'jjin. Sää'mkiõll- lää'jj u'vddem vuõiggâdvuõđ sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzid (Sää'mkiõll-läa'kk, kč. teåttkäivvlogstõk) õhtne še vä'lddvu'e'zzest dommvoudda, leša måttmi ve'rggnii'kki peä'lest obb Lää'ddjânnma še.

Õõlgči lee'djiõčč aktiivlaž da vuei'tted soi'ttjed määng sâjja da pâi altteed aalgâst da se'lvted. Tõt ve't lij gâaradsä'mmli'žžen pâi siõmmna nõkam lõ'sses äšš. Kaaggam hattân kâ'l si'jjid, keäk liâ vuäittam tõi tuâj tuejjeed.

Henna Aikio

Lij sooggâst, vuu'dest da kiõlljooukâst kiddy, štõ måkam taarb Lää'ddjânnam sää'mkiõllsaž õutstõõzzin liâ: jie'nnkiõllsai kiõlltääid nâanummuš da kiõl'laž vuõiggâdvuõđi čõõđ viikkmõš, åårrmen le'ddi kiõllpirrõõzzi nâanummuš, ravvsen sää'mkiõllsaž pirrõõzzi raajjmõš päärnaid, kuei'tkiõllsaž pirrõõzzi da kiõll-laaugmaalli ooudâsviikkmõš kiõlljeålltummuž taarbid, õđđ mainsteeisokkpuõlvvõõggi raajjmõš da õđđ vuõrâsooumažmainstee'ji škoo'u'l'jummuš da nu'tt ooudâs. Mii tuåimmai õhttân piârrjest, ij možât tuåim nuu'bbest, da mâi'd vuäitt ooudlded õõut sää'mkiõl õutstõõzzâst, ij možât vuei't ooudlded nuu'bbest. Leäi-ba kõõčcmõš hâ't koon sää'mkiõlâst da jälsti-ba sä'mmlaž hâ't Nuorggmest le'be Hankost, õhtt tuejjei lij pâ'jjel jeârssi sää'mkiõl ra'vyjee'jen: tõi mainstummuš dommkiõllân. Ni mõin jee'res tuåimin, ha'ņkkõõzzin da teäggõõzzin jeä't vuei't ko'rvveed tõi, štõ kiõll serddai puârresin päärnaid.

Piâr Aikio

3-âkksaž **Vilda Aikio** jäälâst Oulust jie'nnines **Henna Aikioin** da ee'jjines **Jarkko Säkkinenin**. Henna lij mainstam Vildaa'je aalgâst ju'n tâlk'k' aanarsää'mkiöl, e'čč Jarkko gōs lää'ddkiöl. Aanarsää'mkiöl ij leäkku Henna vuōssmōsân mättjum kiöll pe'ce kiöll, koon son lij välldam määusat siōmmnai siōmmnai vuōrâsoomžen. Tu'mmstōk se'rded soogg kiöl jiijjâs päärnže šōōddi vue'rddempâ'jjen. Henna kaaddčōōdi siōmmna, mōōn lō'sses sää'mkiöl mainstummuš puädči lee'd možât mudoi ju lō'sses ōmmgažaargâst, o'nnste'či -a sää'mkiölâst pōōššmōš, ko obb piâr lij ōōutsââ'jest, da tōt še, puädči-a son vuāzjad kritiikk tō'st, štō lij va'lljääm jie'nnkiöllu'čtee'len päärnžes dommkiöllân koon-ne jee'res gu jiijjâs jie'nnkiölâs. Aanarsää'mkiölâst šōōddi kuuitâg luädlaž vue'ss piârri aargâst. Kritiikk ij leäkku puättam, leša ij gâarad pirrōōzzâst čuu't jiânnai ni tuärjjōōzz. Jarkko lij mättjam fi'ttjed aanarsää'mkiöl da tuärjjad niōđ sää'mkiöl ouddnummuš. Vääžnai viōkkvää'rr Henna'je lij leämmaž Aanrest jälsteei sokk, jeä'rben kiöllpie'zzest reâuggai vuä'bb, da vääžnai nääl veä'kk' lij leämmaž kiöllpie'zzin ōnnum materiaal. Vilda maainâst tñ poodd jäänab lääddas, leša fi'ttai aanarsää'mkiöl tiuddsânji – da jee'res sää'mkiölid še miälggâd puârast – âânn sää'mkiöl saa'nid da läull säämas. Aanarsää'mkiöl mainstummuš lij âân kolmmâkksi'žžen lâssnem ârra. Suu miöllsummuz jeä'kkēskee'rj liä Riitta Vesala Hirškiihâ já Myerji mainâseh -kee'rj.

Mon jiōm aainâs
leäkku pokkjōōttâm ni
peeiv tō'st, štō leäm
va'lljääm muu da Vilda
kiöllân sää'mkiöl.

Henna Aikio

Piârri kiõllplaanummuš

Måttmid puârrsid sää'mkiõl va'lljummuš piârri dommkiõllân lij nu'tt čiõlgg ä'sš, štõ tõi't ij leäkku tõi jäänab smiõttmõš, leša määngas jou'dde tuejjeed ää'sš ou'dde jäänab. Tõn, mõõn kiõl le'be kiõlid piârrest mainsteškuä'det päärnaid da ko'st kiõllva'lljummšid vuäžž tuärjjõõzz, kannat smiõttâd šiõgg ääi'jest. Jõs ä'sšpirrõs pâjjan ou'dde, ko päärnaž lij ju'n šõddâm, tõi vuäitt kuäddjed jäänab akuutt va'lljummši, mã'lljõõzzi da huõli vuâlla.

Mai'd päärnze tâ'l ä'lğge mainsted? Puârrsid, keäk haa'lee päärnžeez mättjed sää'mkiõl, vuäitt u'vdded takai ää'nteei vuä'ppõõzz: põõrg raajjâd päärnžasad äärmõõžid, koin son kooll tij vuäkkseed kiičcee'n samai jiânai sää'mkiõl jee'res kääivain. Jõs piârrest liä kue'htt puârraz, keäk silttee sää'mkiõl, lij päärna sää'mkiõl ouddnummuž mäai'nest aainâs pue'rmõs, štõ kuhttu mainsteškuä'tte päärnze sää'mkiõl. Puârri kõskksaž kiõllva'lljummšest še lij jõnn miârktõs päärna sää'mkiõl vâlddmõ'sše. Lää'ddkiõl täaidast ij Lää'ddjânimest jâlstei piârri taarbâž ää'nned huõl: lää'ddkiõl päärnaž kâ'l mättai doom åålgpeä'lnn še.

Mon jiõm haa'le mainsted lää'ddkiõl, ko ååskam, što päärna muđoi še mättje lää'ddkiõl nu'tt puârast. Muu miõlâst lij vääžn'jab mainsted suännaid sää'mkiõl, što tõi le'čči suännai vuõssmõs kiõll. Tõi lij mu'ne ärvvsaž ä'sš, ko leäm jiõčč kiõččlâsttam tõi aivv nu'bioo'ri, ko leäm vuõrâsoomžen, nu'tt kuähtlo åkksi'žžen vâlddam tõi kiõl mãåust.

Anna Näkkäljärvi-Länsman

Jõs puârrsin nu'bb silttad sää'mkiõl da nu'bb ij, lij vääžnai, štõ sää'mkiõllsaž puä'res kiõččlâatt mainsted päärnze sää'mkiõl meä'rmeäldlânji da tâ'l še, gu nu'bb puä'res lij päai'k ä'lnn. Jõs ni kuäbbaž puârrsin ij maainâst sää'mkiõl puârast, kannat ooccâd tõi kuânstid da pirrõõzzid, koin päärnze vuei'tet mainsted sää'mkiõl nu'tt jiânai ko vuei'tlvaž. Siõmmna-i sää'mkiõl päärnze lij pâi pue'rab gu ij-ni voo'ps sää'mkiõl.

Tõi't mättai tuõđi jiânai, gu pâi älgg ää'nned tõi kiõl. Ij taarbâž lee'd samai tiuddsaž kiõlltäidd tâ'l, gu mainsteškuä'tt. Aalgâst tõi ve't lij samai jiânai nõkam õhttu mainstummuš, gu ij-han päärnaž veâl kommunikâ'at nu'tt-aa. Tõi lij tõnnalla še äärmlaž, štõ tõi't lij äi'ğğ jiõčč-i mätt'tõõttâd tee'rmid da puk nõkkam.

Terhi Harju

Kannat lee'd äärmlaž jiõccses. Ij tõi kannat pâi'lviõggin vâldded nõkkmen, štõ åå'n fe'rttai spraavâd mai'd-ne. Jõs tõi tåbdddai, štõ lij luâđlaž da šiõgg mainsted sää'mkiõl de ij leäkku ko mainsted. Da jõi tõi tåbdddai, što tõi vâldd jäänab ko oudd, di tâ'l vuäitt čiõlmõõvvâd tuärjjeed muđoi tõi päärna kiõl ouddnummuž.

Henna Aikio

Ju'n ääigas pooddâst kiõllplaanummšest kannat smiõttâd, mii šâdd tuõttvuõđâst lee'd päärna ouddpeâmm da škool kiõll. Lij-a jâlstemvuu'dest jie'nnkiõllsaid jurddum sää'mkiõllsaž ouddpeâmm? Jõs ij, tõi taarbâst kannat mušttled ää'sšest va'stteei kää'dd ve'rğgnii'kkid šiõgg ääi'jest. Lij-a vuu'dest sää'mkiõllsaž kiõllpie'ss? Jõs ij, da nõkam taarbšeei päärna le'čče jäänab, lij-a vuei'tlvaž vuâddeed voudda kiõllpie'ssjoouk? Päärnaž vuäitt pue'rmõs vue'jjest õsttâd aktiivlaž sää'mkiõl täaid še tâ'l, gu sää'mkiõl lij tâ'l kõ dommkiõll le'be tâ'l ouddpeâmm kiõll. Pue'rmõs vaajtõsmäinn lij kuuitâg tõi, štõ kiõll peäss ää'nned määngast sosiaal'lânji vääžnai pirrõõzzâst.

Sää'mkiõli vue'jj hue'neld tobddi oummîn, jee'resnallšem veerglaž oummîn le'be jooukin še, vuäi'tte pue'tted sää'mpiârrijid vuä'ppõõzz, kook jiâ ouu'dad sää'mkiõli vue'jj. Täujsa vuä'pste vuõ'i'ğgest, štõ õõut puârrest fe'rttai mainsted päärnze tâ'l õõut kiõl. Tât lij šiõgg vuâddjuurd,

gu lij kōōčēmōš sǎǎ'mkiōl puârast siltteei puârrsest. Jōs puâ'res kuuitâg ij pǎâ'st mainsted pǎärnže juō'kk šiat sǎǎ'mkiōl, pue'rab ko mainsted tǎ'lk jāānbōškiōl lij mainsted sǎǎ'mkiōl pǎi gu pǎstt. Nu'bb takai siāzztōs lij, štō puârrsest fe'rttai pǎi mainsted pǎärnže tōn kiōl, koon son lij jiōčč mǎttjam vuōssmōsǎn. Sǎ'mmlai assimilatiohistoria čuōvǎst tāt še lij tāujja neu'rr vuā'ppōs. Jōs puârraz le'be joba oou'dab sokkpuōlvvōōgg liā kiōllvaajtōōzz diōtt pǎāzzam sǎǎ'mkiōl tāāidtaa, lǎā'ddkiōllōōvvāmouddnummuž vuei'tet pue'rmōsǎn jāārglā'tted vǎā'ldee'l sǎǎ'mkiōl mǎāusat dommkiōllǎn.

”

Siōmmna muu smiōttōōdi kǎ'l pirrōōzz reaktio tōn miōlǎst, gu muu vuōssmōs āmmat lij jie'nnkiōl u'čtee'l, de šādd-a nǎkam ōōmšummuš. Štō mǎ'htt jie'nnkiōl, lǎā'ddkiōl u'čtee'l vuāitt pue'tted nǎkam čāuddmō'sše, štō ij maainǎst vuōssmōsǎn mǎttjam kiōl pǎärnže.

Henna Aikio

Ä'sstobddivuā'ppōōzzin nobstāāvv tāujja sǎǎ'nn "toobdkiōll": puârraz siāzztōōlǎt mainsted pǎärnže kiōl, koozz jiōčč lij jāānmōssǎn čōnnōōttām toobdtāā'zzest le'be koin jiōčč lij mǎttjam luād lummsan mainsted tobddji pirr. Oummust vuāitt kuuitâg puârast lee'd jāānab gu ōhtt "toobdkiōll". Še vuōrāsōoumžen mǎttjam kiō'le vuāitt šōddād čingǎl toobdčōnstōk, da tobddjid ōhtneeī sannōōzz da ōōlmtōōzzid vuāitt mǎtt'tōōttād tō'st mǎ'st še kiōl jee'res vue'ssvuu'did. Älgg še tobddsted, štō jōs sǎǎ'mpǎärnaž ij vuāžž mǎttjed sǎǎ'mkiōl, tō'st liā jiiijās seu'rrjōōzz toobdtāā'zzest. Sǎǎ'mōutstōōzzin liā mainstam jiānnai ns. aazztōktraumast da nue'ddse'rddmin, kook miārkkšǎ'vve jm. kiō'le ōhtneeī traumaattlaž kiōččlāsttmōōžžī serddmōōžž puō'tti sokkpuōlvvōōggid. Gu ōutstōs haa'lad ārstā'tted nǎkam ouddnummuž, sǎǎ'mkiōl ālgg vuāžžad mǎāusat dommkiōllǎn. Tōt vuāitt ooudlded tōn, štō vuōssmōs kiōllǎn lǎā'ddkiōl mǎttjam serdd pǎärnžasas vuōssmōs kiōllǎn sǎǎ'mkiōl.

Nǎkam jāārglōs kiōllvaajtōs lij vuei'tlvaž, da tō'st liā sme'llkō'tti ouddmiārka maai'lm alggmeer-da uu'ccbōškiōllōutstōōzzin. Kiōllvaajtōōzz jāārglāttmōš ōōlgat kuuitâg jiānnai nu'tt o'dinakai puârrsin ko obb ōutstōōzzāst. Tōt kaaggāatt pǎājas māāngnallšem tobddjid, nu'tt positiivlaž gu negatiivlaž.

Puârraz, ķeāk se'rdde pǎärnžeez jiiij vuōrāsōoumžen mǎttjam kiōl, sǎ'tte vuāžžad ōutstōōzzāst tuārjjōōzz da ājsmāttmōōžž, leša kritiikk še. Oōd mainstee'ji kiōlltāāid sǎ'tte ārvstōōllād, da mǎtmi miōlǎst kiōlljeālltummuš pee'llast obb kiōl. Leekkast sǎǎ'mkiōli jeālltummuš lij ouddnam ju'n nu'tt kookkas, štō positiivlaž ouddkaart da rǎmmāā'sš kǎunn'je jiānnai da verddsōstuārjjōs lij vuāžžamnalla.

Tǎn poodd lij eža tuāivlaž lee'd, gu kuāsttai nu'tt, štō oummu liā sme'llkāsttam vǎ'ldded āanarsǎǎ'mkiōl āā'nnma dǎāma.

Henna Aikio

MÕÖN KÕL LE'BE
KÕLID HAA'LEET
PÄARNA MÄTTJED?

MÄ'HTT TÄN
STAANEET?

JÕS PIÄRRJEST ŠÄ'DDE LEE'D MÄÄNG
JEE'RES KÕL, MÕÖK LIE TÕI ROOL?

FI'TTJE-A PUK PIÄRRI
VUÖRÄSOUMMU KUEI'MEES KÕLID?

MÄ'HTT AARG TÄÄ'ZZEST
VA'LLJEEP ÖNNUM KÕL?

MÄ'HTT STANÄP PÄARNA KÕLLTÄÄID
TÖN KÕLÄST, KÄÄTT LIJ PIRRÖÖZZÄST
PUKIN HEÄJMÖS VUE'JJEST?

?

KÕÖČČMÖÖŽŽ,
KOID KANNAT SMIÖTTÄD
JU'N PIÄRRÖÖVVÄM
PLAANEE'N:

ÖHTTNE-A TÄID VA'LLJUMŠID
VA'ŽŽTÖÖZZ, KOOI VÄÄRAS
TAARBŠET LÄÄ'SSTEÄD,
Ä'ŠŠTOBDDIVIE'KK LE'BE
VERDDSÖSTUÄRJÖÖZZ?

KO'ST TÖN VUÄŽŽ?

MÄKAM MATERIAAL
ÖMMGAŽÄI'ĞĞEN DA PÄARNA
ŠÖÖDDEE'N VUÄITT ÄÄ'NNED
PÄARNA KÕLLOUDDNUMMUŽ
TUÄRJÖSSÄN?

MII
JÄLSTEMPIRRÖÖZZÄST
VUÄITT TUÄRJJEED PIÄRRI
SÄÄ'MKÕL ÄÄNNMÖÖŽŽ?

NABA HÄI'TTJED TÖN?

MÄI'D SOOGGÄST DA Ä'LDDPIRRÖÖZZÄST
TUÄIVAT PIÄRRI KÕLLVA'LLJUMŠI DA PÄARNA
KÕLLOUDDNUMMUŽ MÄÄI'NEST?

MÄ'HTT VUEI'TTEP TEÄDTE TÄID
TUÄIVAID SI'JJID ČIÖLGGSÄNJI?

JÕS SÄÄ'MKÕL MAINSTUMMUŽ PÄARNAID LIJ
OUDDMIÄRKÄN PUÄRRSAB RUÄDID VAIGGÄD,
MÄ'HTT SI'JJID VUÄITT SME'LLKÄ'TTED TÖÖZZ?

Tõt, lij-a piärrjest vuäžžamnalla vie'kk kōllplanummša, lij jiännai kōdd
jiijjäs säi'mmōōzzin da läittmōššän jālstemšäa'jest še. Tiōrväsvuōtthuōl
ämatnii'kki öōlgči siltteed vuä'psted piärr kō'le öhttnēi kōōččmōōžžin
še, leša sij jiä täujja toobd sää'mkōli keärjai vuō'jjid da taarbid. Keerja
lo'ppe liä norrum keerjlažvuōd da materiaali lää'ssen mättam e'tkkōōzz
tō'st, kō'st piärr kōllkōōččmōōžžid vuäitt vuäžžad vie'kk da vuä'ppōōzzid.

Piâr Harju

Ķiu'rrel Harju lij 3-âkksaž da jäälast Če'vetjääu'rest ee'jjines da jie'nnines. Terhi da Tero Harju liâ kuhttu mätt'tõõttâm nuõrtsää'mkiõl vuõrâsoomžen Sää'mvuu'd škoou'l'jemkõõskõõzznuõrtsää'mkiõl da kulttuur liinjâst. Terhi teâdai ju'n mätt'tõõttmen, štõ jõs puätt jeä'nnen, haalad mainsted päärnžasas sää'mkiõl. Tero leäi aainâs tõn miõlâst, što tõt lij šiõggä'sš. Äälgpeä'lnn va'lljummuž kuuitâgpi'jje še kõõččmõõžž vuâlla: päärnže õõlgči mainsted jiijjâs vuõssmõsân mättjum kiõl da toobdkiõl. Kaallaž põõžži kuuitâg tu'mmstõõggstes da Ķiu'rrel šõddmest Terhi aa'lji mainsted säämas da Tero lääddas. Aalgâst va'žžtõõzz le'jje õmmgaža'rgče õhttneei sannõõzzin. Nuu'bb beä'lnn Terhi mie'ldd samai aalgâst leäi šiõgg äi'gg jiõccses mättjed sannõõzz da õõlmtõsnaa'lid, gu õmmgi'žže vuei'ti mainsted mõõn siltii. Tero mätt'tõõdi nuõrtsää'mkiõl, ko Ķiu'rrel leäi nu'tt kuei'tâkksaž, da siõmmnai siõmmnai su'st še tâbddji luâdli'žžen ä'lgged ââ'nned kiõl paa'rnin nu'tt jiânnai gu siltad. Ķiu'rrel fi'ttai puârast sää'mkiõl, leša maainast veäl jäänab lääddas. Terhi da Tero tuäivva, štõ nuõrtsää'mkiõllsa päärna le'čče pue'ttiäi'jest jäänab, da što pä'rnn kaaunči jiõccses miõllsaž nää'l ââ'nned kiõl da se'rdded tõn oudârra.

Tõ'st mättai tuõdi
jiânnai, gu pâi älgg
ââ'nned tõn kiõl.

Terhi Harju

Õmmgažäi'gğ

Mainste-ba päärnže mõõn kiõl le'be mõi'd kiõlid täattas, su'nne kannat mainsted jiännai aalgâst ää'ljee'n. Ääigas vuârrvaikktõs lij samai vääžnai päärna obb ouddnummuž, še kiõl'laž vaalmâšvuõdi mäai'nest. Õmmgaž älgg tobdškuätt da jeu'žškuätt suu kuullâm kiõl'laž aunstõõzz ju'n kuu'kk ouddâl saa'ni raajmõõžž. Puärrsest, käätt haa'lad päärna mättjed sää'mkiõl, kannat mainsted päärnže sää'mkiõl šõddâm rää'jest. Tu'tkkummši mie'ldd mainstummuž kuullmõš ju'n vuõssäi'gğen vaikkat päärna ouddnummša positiivlânji.

”

*Siõmmnai siõmmnai mättji fi'ttjed jäänab da jäänab.
Kâ'l ve't tõ'st leäi aalgâst jiännai nõkam, mõõn ij fi'ttjam,
leša ij tõt tåbddjam ni mõõn nalla neeu'res äššin.*

Tero Harju

Jõs piärrjest liä kue'htt puärraz, koin nu'bb ij silttâd sää'mkiõl, sää'mkiõl päärnže mainsteei pie'llkuei'mm vuäitt lee'd su'nne šiõgg vuei'ttemvuõtt mättjed jiõčč še. Tu'tkkummuž raavee arggpeei'v kiõččlâsttmõõžž tõ'st, štõ jäänbõškiõllsaž puä'res lij čooudsää'jest tõ'st, mä'htt sää'mkiõll piärrjest serddai. Jõs jäänbõškiõllsaž vuõrâsooumaž siõhttlâätt päärnže mainstum sää'mkiõlle negatiivlânji le'be huõlte'mes nalla, tõt vaikkat kâ'rvvlekani negatiivlânji päärna sää'mkiõl välldmõ'sše da identitetta. Jiännai pue'rab vue'kk lij, jõs sää'mkiõl tääidte'mes puä'res siõhttlâätt sää'mkiõl mainstummša positiivlânji. Jäänbõškiõllsaž puä'res, kää'tt kooll sää'mkiõl piärrje'stes täujja, vuäitt kuuitâg še eža uu'cces vääivain mätt'tõõllâd mättam vee'rd sää'mkiõl. Ju'n uu'cces kiõlltäaidain son pâstt seu'rrjed sää'mkiõllsaž mainstummuž da ouddmiârkkân tuäivted šiõgg iinnid säämas da lookkâd da läullad säämas. Sää'mõutstõõzzin liä jiännai sme'llkõ'tti ouddmiârk aalg ää'ljee'n jäänbõškiõllsaž puärrsin, kook liä piärrje'llem kõõskâst mättjam sää'mkiõl puârast da â'nškuättam tõn päärnaivui'm.

Sää'mkiõl siõmže maainsteei puärrsest sätt tåbddjed nu'tt, štõ son lij väjjag sannõõzz da õõlmtõõzzid, koid ää'nned râ'ddsiõ'mein. Jõs son jiõčč ij leäkku mättjam sää'mkiõl suu puärrsin, tõt ij leäkku ni mii õmmsid.

Kuuitâg še sää'mkiõl jie'nnkiõllân mainsteei sätt lee'd seämma vue'jjest, jeä'rben pirrõõzzâst, ko'st jee'res sää'mkiõllsaž siõmâžpiârri liä occanj.

Päärnaihäiddamsiâzztõõzz da päärnaikulttuur mottje jå'ttlânji, da jäänbõškiõll da -kulttuur teä'dde še tän sue'rjest juõ'kk beä'lnn. Õmmgažsannõõzz, trooccâmkiõl, mainnsid da laull'jid vuäitt kuuitâg mätt'tõõllâd tõ'st ko'st kiõl mudoi-ju. Vie'kk ta'rjjad ouddmiârkkân Čoahkis-seiddõs (kč. teätkäivlogstõk), ko'st lie päärnažpiârri tuärrjõssân

*Mon le'jjem
teâdstõõlli mâ'te siõmâž,
kää'tt kulddli pee'llj ceäggad,
štõ mâi'd åå'n mainste.
Štõ mon haa'lääm jiõčč
še mättjed tõn, vâ'ldded
see'lv aa'sšin.*

Tero Harju

norrum materiaal, mâ'te õmmgažlokkõõzz, vuä'ppõõzz vuärrvaikktõ'sse õmmgain da tiõrvâsvuõttvuä'pstem-materiaal, jee'res sää'mkiõlin še. Vie'kk sannõõzzin da materiaalin vuäitt vuäžžad kuu'kkab sää'mkiõl piärrje'stes mainstam puärrsin. Vuäitak raukkâd, štõ sij juäggče tuin laaulsaa'nid, ke'rjviiñkid, ne'ttmateriaalid, jiõčč ho'hssjum lokkõõzzid da hâ't mõõn sää'mkiõllsaž materiaal. Kannat kartteed tärkka puk vuei'tlvaž kiõllresuursid; le'čče-a ouddmiârkkân jiijjad sooggâst puärrsab oummu, keäk mo'stte sää'mkiõllsaž sârnnamvuõ'jjid le'be sää'nnväjjsid da laull'jid, hâ't jiâ ni mainste'če kiõl aktiivlânji? Sää'mkiõllsaž oddpeâmmjooukin liâ rajjum siõ'meid šiõttâl materiaal da mâtmin liâ norrum še sannõõzz tuäjilai da puärrsi ââ'nnma. Ouddpeâmmjuäggtoõõzzin kannat smellkõnji kõõjjõõllâd, vuäitče-a sij jiijjâz resuursi raamâst u'vdded sij raajjam materiaalid sää'mkiõllsaž piärrji tuärjjõssân.

”

Tõt lij tän kooum ee'jj äi'ğğen ho'hssjum, štõ še ee'jj passiivlaž kiõlltäidd lij ouddnam samai puârast.

Henna Aikio

Sää'mkiõl mainstummuš jiijjâz päärnaid lij nuu'bbid luâdlaž da jiõččaildes čiõlgas va'lljummuš, nuu'bbid ve't kuu'kkab prosee'ss puâdõs. Tuäggõõzzâst huõlkâni tõt lij puärrsa pue'rmõs vue'jjest aargâst jõnn räämm ä'sš da viõkkvää'rr. Õmmgažaargâst sää'mkiõlle čiõlmõõvvmõš vuäitt kuuitâg tâbdddjed še stälbbjen, gu puk jee'res ää'sš še lie odd.

”

Vuõssmõs päärnain, gu puk aargâst lij odd. Pâi gu se'rddep tõõzz puõ'tti mätta, mii tõt-i leäi, nu'tt tâ'l kuuitâg mâânn energia samai jú n tõõzz takai aarg jâärtõõllmõ'sše.

Henna Aikio

Verddsõstuärjjõs jee'res âä'blkin vuäitt u'vdded âä'nteei viiñkid, tuäiv tuäivte'mvuõd poodd da räämm a'rgge. Le'čče-a tij vuu'dest nokk joo'tti sää'mkiõllsaž piärkää'ffpäi'k alttummša? Jõs veerglaž piärkää'ffpäi'k tãddai čuu't stälbbjen, pâi tâma vuäitt noorõõttâd pannveerglânji keän-ne domoi vuärtõõlee'n hâ't juõ'kk nuu'bb neä'ttel. Sosiaal'laž media ta'rjjad mä'tkk-kõõskin huõlkani vuäitmoõõzzid hâ't mâka sää'mkiõllsaž puärrsi mainstemjou'kke le'be snapchat-ti'le. Sää'mkiõllsaž seärvva kannat ooccõõttâd teädsteen, hâ't tõt le'čči odd da jaakkâs. Verddsõstuärjjõõzz lââ'zzen tõt rääjj šõddi päärnže kaart tõ'st, štõ säämas lij takainallšem da moddai lee'd õõutsâä'jest jee'res âkksaž oummuivui'm.

”

Verddsõstuärjjõõzz kannat ha'ñkheed jiõccses. Što tâ'l, gu puä'tte näkam iimšõs peei'v, štõ ij tõt ää'lj ni kuä'ss mättjed sää'mkiõl, le'be tãddai, štõ jiijjâs kiõlltäidd ij ri'jtte, de tâ'l lij kii-ne, keäzz soi'ttjed da kõõččâd, štõ mä'htt tij leä'ped näkam määttest piâssâm pâi'l.

Henna Aikio

Mä'htt ouu'dben lij ju'n puättam ou'dde, "õhtt puä'res – õhtt kiöll" lij šoddâm koon-ne nallšem veerglaž siäzztössân piärrjid. Sää'mkontee'kstest tät lij šiõgg vuä'ppõs puärast sää'mkiöll siltteei puärrsa. Jõs ve't puä'res kiõččlâstt, što son pâstt mainsted sää'mkiöll tâ'lk vue'zz ääi'jest, lij kuuitâg määng vuära pue'rab tuäimmjed nääi't gu lee'd obbnes mainstekâni sää'mkiöll. Jõs piärrri kuei't vuõrâsoummust nu'bb maainast systemaattlânji sää'mkiöll, lij pâi ärvvsaž ä'sš, jõs sää'mkiöll možât siõmmna hue'nben siltteei le'be eman mätt'tõõli puä'res vuässâatt sää'mkiöll tuärjummša ää'nee'l kiöll mättam vee'rd. Son vuäitt ouddmiârkkân sârnad tiõttum juõ'kkpeivvsaž fraasid säämas, lookkâd sää'mkiõllsaž kii'rjid, läullad laull'jid da kõõjjõõllâd päärnast aa'sši sää'mkiõllsaž nõõmid. Tät puk saaggat päärnže, što sää'mkiöll lij obb piärrri õhttsaž ä'sš.

Smiõ'ttemtâ'laalgâst, štõpââstam-amonmainsteškue'tted tõn. Jiõm možât cie'lk vuõ'i'ggest puk da silttâd vuõ'i'ggest sârnad. Da tõn mä'htt-ne smiõttiim, štõ Terhi maainast sää'mkiöll da mon mainstam pâi lää'ddkiöll Kiurrla. Leša kâ'l mângna siõmmnai siõmmnai mainsteškuõ'ttem jäänab da jäänab sää'mkiöll Kiurrla. Da tõt leäi jiõccan-i tuõdi šiõgg harjtõs, štõ põõ'sti keäzz-ne mainsted.

Tero Harju

Lij še vuei'tlvaž, što puä'res haa'lad teâdsteen se'rdded päärnže sää'mkiöll lââ'ssen koon-ne jee'res jiõccses vääžnai kiöll. Jõs õhtt ooumaž maainast päärnže jeänab gu õõut kiöll, lij šiõgg smiõttâd kiõli kõskksaž tuâjj-juâgg. Le'čci-a luâdlaž põrggâd va'lljeed kiöll pirrõõzz mie'ldd – õõut kiöll dâama, nu'bb doom âalgbeä'lnn? A jee'res kiõlid jee'res äi'ggen, ouddmiârkkân arggpeei'vi da neä'ttel-loppân? Pâstt ve't jiõčč systemaattlaž kiõllva'lljummša päärnain de'be ij, âlgg mu'stted štõ jiijjâs kiõllva'lljummuš oudd seämmast maall päärnže. Päärnaž mättai systemaattlaž kiõllva'lljummuš ii'jji mie'ldd tõn jäänab aaißsemnalla, mõõn ravvsab maall puärraz se'rdde su'nne jiijjâz tuäimmjummuš'nes.

Jõs leäk va'lljäam mainsted päärnže sää'mkiöll, tõn kannat ää'nned aalgâst pukin vuõ'jjin, še doom âalgbeä'lnn. Jõs toobdak ouddmiârkkân vue'lesvuõtt-

tobddi sää'mkiöll mainstummšest õlmmsaž paai'kin, kiõččlâatt reâuggad aa'sšin da seänn'nâ'tted jiõččad tõõzz. Sää'mkiöll äänmõš pukin pirrõõzzin saaggat päärnže, što kiöll lij seämma ärvvsaž da ää'nteei gu jee'res kiöll še. Šõõrab päärnže kannat kâ'l ävvsen mainsted jiijjad tobddji pirr da tõi tue'kken vaikkteei kiõllvaajtõõzz da kiõlltraumai obbvõdâst.

Še tiõrvâsvuõttuõll persoonkâdda kannat tuejjeed piärrri kiõllvue'jj da täävtõõzzid čiõlggsen. Ämmatnii'kki tuâjj lij tuärjjeed piärrjad kiõlva'lljummušid. Jõs teeivak negatiivlaž, piärrri kiõllva'lljummušid kõõččâmvuâlla piiiji fi'ttjõõzzid, kannat lee'd õhttvuõdâst kâ. kääzzkõõzzâst va'stteei ve'rğgnekkâ. Takainalla hue'nes vuä'ppõõzzin le'be õõmšeei fi'ttjõõzzin lij kõõččmõš teâdte'mesvuõdâst. Tiõrvâsvuõttuõll ämmatnee'kk sä'tte õinn siäzztõõllâd lää'ddkiöll päärna dommkiõllân le'be mätt'temkiõllân vue'jjest, ko'st päärnast liâ takai jeä'rab tuärjõõzz taarb, mâ'te sârnmmõõžž ouddnummuž mângnummuš. Näkam vuõ'jjin kannat kõõččad vuäinlmõõžž da tuärjõõzz jeä'rben kuei't- da määngkiõllsažvuõ'tte činglmõõvvâm ä'sštobddjin.

De tõt kulddli, da leäi štõ "A, lij-a tee'st dommkiõllân pâi sää'mkiõll? Leša mä'htt son mättai lää'ddkiöll?" Da tõt leäi dâhttar!

Anna Näkkäläjärv-Länsman

Sää'mkiõll-lää'jj nuäija sä'mmlast lij sä'mmlai dommvuu'dest vuõiggâdvuõtt jm. sää'mkiõllsaž sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzid. Kääzzkõõzzi riäšši âlgg teâdted ä'sšnii'kkid sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzin da ta'rjjeed tõið aktiivlânji, takai jeä'rab õõlgtummužtaa. Jõs ouddmiârkkân â'lddvuäpstõõggâst ij leäkku vuäžžamnalla sää'mkiõllsaž kääzzkõs, kâ'dd lij õõlgtum riäššâd kääzzkõõzz vuä'stemkääzzkõssân le'be tu'lkõmmuž hää'mest. Kuei't- le'be määngkiõllsaž päärna kiöll ouddnummuž õõlgci tiõrvâsvuõttuõllâst seu'rjjeed puki päärna kiõli vue'zzest. Pâi lää'ddkiöll lokku välldmõš sää'mkiõllsaž päärna ää'kkpoddta'rkstummšin oudd vânnšõs, neeu'rmõs vue'jjest samai vâagglaž kaart päärna vue'jjest.

Piâr Näkkäljärvi- Länsman

Asko Länsmanist da Anna Näkkäljärvi-Länsmanist liä kue'htt õhttsaž pärna: 6-âkksaž Anni-Siviä da 4-âkksaž Ände-Issât. Piâr lij õi'dde saattõõttâm U'ccjokknjää'lmet Nuorggma. Anni-Siviä jáatt vuõss-škooulâst pie'kken Nuorggmest da pie'kken U'ccjooggâst da tu'kkad škoolâst je'rben liikkummšest, mâte kârjppäallast. Piârri aarg je'lle jäänas puäzghâaid ee'kkjârrõõzz mie'ldd, ouddmiârkkân pikalõsâi'ggen liä jiännai Skalluvää'rest. Anna da Asko liä kuhttu mainstam pärnaid aalgâst ää'ljee'n tâ'lk tâ'vvsää'mkiõl. Va'lljummuš leäi suännaid samai luâdlaž, gu kōõčmōš leäi kuhttu jie'nkiõlâst. Anna lij kuuitâg jouddâm reâuggad jäänab aktiivlaž kiõlltäaid da nâânas kiõllpirrõõzz ou'dde, âtte suu pärnpoodd piârri vä'lddkiõll leäi lää'ddkiõll, da sää'mkiõli vue'kk leäi suu nuõrrpoddân Aanar ceerkavsiidâst muđoi ju eža njuõrâs. Jiijjâz pärnaid Anna da Asko tuäivva ree'gges kiõlltäaid da nâânas sää'midentitee'tt da kiõččlâ'stte, štõ liä pâsttam tōid tån räjjä puârast u'vdded-i suännaid. Pärnai ravvsummus kiõll lij sää'mkiõll, da kuhttu liä mättjam puârast lää'ddkiõl še – mättmi aalgpeällsai kattjin huõlkâni. Anna da Asko miõlâst jie'llemvue'jj miârktõs sää'mkiõli jie'llemviõkkvuõ'tte lij ää'n da pue'ttiäi'jest še ko'rvveekâni vääžnai. Suäna teä'ddee sä'mmlaž ouddpeâmm miârktõõzz še.

Tuäivam pâi,
štõ sää'mkiõll äävad
muännai pärnaid
sä'mmlaž õhttsažkââ'dd
pukin neelljân jânnmest.

Anna Näkkäljärvi-Länsman

Siõrrâmââ'kk da ouddpeâmm

Päärna ouddpeâmpäi'k va'lljummuš da ooccmõš liâ vue'ss piârri kiõllplaanummšest. Sää'mkiõllsaž päärnže pue'rmõs vaajtõsmäinn lij sää'mkiõllsaž ouddpeâmm. Ouddpeâmmllää'jj mie'ldd obb Lää'ddjânnmest lij vuõiggâdvuõtt vuäžžad sää'mkiõllsaž ouddpeâmm, gu lij kõõčcmõš sää'mkiõl jie'nnkiõllân mainsteei päärnast. Sämmlaž ouddpeâmm teâuddai Lää'ddjânnmest kue'htten hää'mest: jie'nnkiõllsaž päärnaid jurddum sää'mkiõllsaž ouddpeâmm da kiõll-laaugmõõntõõllmõõžž čõõđ viikki kulttuur- da kiõllpie'sstuaimmjummuš. Jie'nnkiõllân sää'mkiõl mainsteei päärnai sää'mkiõllsaž ouddpeâmm riâššâmva'sttõs lij koo'ddin. Jie'nnkiõllsaž päärnain mei'ne tän õhttvuõđâst takainalla päärna, kää'tt mättai sää'mkiõl dommkiõllân puärrseesvui'm. Sämmlaž ouddpeâmm täävtõssân lij, štõ päärna peä'sse šõddâd nânnsânji sää'mkiõllsaž di kulttuurlânji da pedagooglânji sä'mmlaž pirrõõžžâst

*Mee'st kâ'l lij leämmaš lekk kiõl maainâst, gu tõt U'ccjoogg
sää'mkiõllsaž pei'vvpäi'kk lij leämmaž nu'tt čuu't pue'rr.
Vuäžž sārnnad, što Anni-Siviä lij muännaid še mätt'tam
ođđ sää'mkiõl saa'nid.*

Asko Länsman

Kiõllpie'zz liâ jurddum vuõss-sââ'jest sää'mpiârri päärnaid, koid jiâ pââ'st doomâst se'rdded kiõl ni voops le'be ri'jttjeeinalla. Äâ'nnmest lij ääigas, tiuddsažkiõll-lauggi vuâđđjuurd: tuâjjlažkâ'ddmainastpäärnaidju'naalgâst pâi sää'mkiõl, hâ't päärna jiâ siltte'ce kiõl ouddâl. Päärna vuäžžâ mainsted mõõn kiõl haa'lee. Sij ä'lğge fi'ttjed sää'mkiõl samai jâ'ttlânji da ääi'j mie'tt mainsted tõi še jiõčč. Tuâimmjummuž täävtõssân lij päärna tuâimmsallaž kuei'tkiõllsažvuõtt škoolâkka mõõnee'st. Kiõllpie'sstuaimmjummuž reä'sše pukin koolmin Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiõlin. Tõn teäggte Lää'ddjânnam riikk mätt'tõs- da kulttuurministeria pääi'k. Kää'dd da gäärâd mässe vue'zz kuulin da tøk va'sttee še vä'lddvue'zzi tuâimmjummuž riâššmest nää'lest. Tuâimmjummuž koordinâstt da ooudâsveekk Sää'mte'gg. Lää'ssteâđ kiõllpie'sstuaimmjummušest käunn'je Sää'mmtee'gg Kiõllpie'ss-seiddõõžžâst (kč. teätkäivvlogstøk).

*Tõn kâ'l vuäinn, mõõn vääžnai tøk kiõllpie'zz da
sää'mkiõllsaž pei'vvpäi'k liâ päärnai kiõl määi'nest. Tõn
kâ'l vuäinn juõ'kk peei'v.*

Asko Länsman

Kulttuur- da kiõllpie'zz da jie'nnkiõllsai sää'mkiõllsaž ouddpeâmm liâ kuhttu ouddpeâmm-maall, kook õõutsââ'jest piârriin da jee'res õutstõõžžin tuärjee päärna sää'mkiõl ouddnummuž. Kuuitâg še sää'mkiõllsaž ouddpeâmmast päärna sä'tte mainsted kõskkneez jäänmõsân lääddas. Kiõllpie'zzest tät lij joba takai vue'kk, tõi't gu lää'ddkiõll lij täujja päärnai ravvsummus kiõll, täujja še o'dinakai dommkiõll. Päärnai kõskknaž kiõllva'lljummuš suei'mkrâstt sää'mkiõli uu'ccbõsjoukksââ'j, ij-ga tõt leäkku o'dinakai ouddpeâmmjoouk le'be puärrsi vie'rr. Tõõžž lij kuuitâg vuei'tlvaž vaikkted jm. lää'zztee'l vuõrâsoummi äärmõõžž päärnai frijj siõrâst da ää'nee'l päärnai miõllsumõs siõrrelemee'ntid õhttsaž tuâimmjummušest še. Nääi't päärnaid uu'det kiõl'laž maall tuâimmad siõrrâmpooddin säämas. Sämmlaž ouddpeâmm tuâjjlažmettummušest õõlgçi vä'ldded lokku tõi, štõ tuâjjlažkää'ddest lij vääžnai rool kiõl'laž da kulttuurlaž mallân päärnaid da sij ä'lğge vuei'tted vuässõõttâd jiännai päärnai siõrid.

Va'sttõs päärna sää'mkiõl ouddnummušest da äâ'nnmest ij leäkku ni kuä'ss õhttu ouddpeâmm le'be škool a'rddjin. Doom fi'ttjõõžžin da kiõllmaallin lij jõnn miârktõs äšša. Puärraz ä'lğge lee'd teâđla jee'resnallšem kiõllva'lljummušin da tõi seu'rrjõõžžin. Jõs päärnže mainsted sää'mkiõl, vue'rdet-a, što päärnaž maainast puärrsa säämas? Vue'rdet-a, što vue'bbez mainste sää'mkiõl kõskkneez? Jõs päärnast tåbdai, štõ lij luâđlaž da primmum mainsted puärrsid da vue'bbid jäänbõškiõl, tõt vaikkat suu kiõllva'lljummušid jee'res sää'mkiõllsaivui'm še. Nuu'bb peä'lnn päärna o'dde va'lljeed sää'mkiõl le'be jäänbõškiõl vaikkte määngnallšem ää'sš, mâ'te suu persoon da temperame'ntt, seämmanalla jee'res päärnai u'vddem mall še. Puä'res vuäitt jouddâd tää'ssteäddõõllâd puärraz da kiõllpää'les rooli kõõskâst, ij-ga puk leäkku pâi suu vää'ldest. Mâtmešt vuäitt lee'd tarbbsõs priimmâd tõi, štõ päärnaž ij aainâs samai ää'n maainast sää'mkiõl jiõčč.

Siõrrâmââ'jjest pärna lij vääžnai vuäžžad sää'mkiõllsaž roolmaallid, kooi päi'k son peäss vuei'nned sää'mkiõl äänmõõžž jee'resnallšem pirrõõzzin da jee'res äkksai kõõsk luädlaž kiõllân. Sää'mkiõllsaž pärnaikulttuur saaggat pärnže, štõ sää'mkiõll da sää'mkulttuur liâ ärvvsa da ää'nteei tõ'st ko'st jäänbõškiõl še. Jõs e'pet puk pärna ää'nmem materiaal kii'rjin speälaid da siõrid da pärnažprograamid liâ jäänbõškiõllsa, pärnže šâdd hie'l'keld miõllkartt, štõ sää'mkiõl ij kullu ij-ga suäv täid õhttvuõdid. Puärrsin kannat-i vuei'nned vääiv, što vuäžža piärri ää'nma puk vuei'tlvaž sää'mkiõllsaž pärnažmateriaal. Še jee'res gu jiijjâz sää'mkiõlle rajjum materiaal kannat äü'k'keed. Pärnaž siõhtlâätt jee'res kiõlid täujja äävnälla da mättai hie'l'keld fi'ttjed vääžnai siiskõõzz jee'res sää'mkiõlin äärrai materiaalläst še.

”

Jõs haa'lad screennäi'j, de gu kââčč tõn nalla, štõ "jeä'nn, vuäžžam-a mon siõrrâd ipadin tõn õõut sää'mkiõllsaž siõr?", de tâ'l kâ'l vuäžž tõn ääi'j!

Anna Näkkäljärvi-Länsman

Takainalla juurdčet, štõ pärnaž lij vâlddam dommkiõllân mainstum kiõl vuâddrajjsid da -sannõõzz nu'tt neelljâkksi'žžen. Vaarvuâla, uu'ccbõsjoukksââ'jest äärrai kiõl vâlddmõš jeärran kuuitâg mättmin vue'zzin juõ'kk ärrn õnnum jäänbõškiõl vâlddmest. Jeä'rdõs ij õhttân jiõčč kiõ'le da tõn jii'jjesnallšemvuõdid pe'ce tõõzz, štõ sää'mkiõllsaž pärnaž kooll täujja jiännai uu'ccab vue'zz aargstes sää'mkiõl gu lää'ddkiõllsaž pärnaž lää'ddkiõl. Sää'mkiõl uu'ccben õnnum kiõllmäätlaž elemee'nti da aargâst hää'rvben kullum sannõõzz mättjummuš vuäitt vâ'ldded jiännai ääi'j le'be tõt vuäitt kuâddjed voops kõõsk räija. Tõt, štõ pärnaž sätt mainsted jiõčč tâ'l'k lää'ddkiõl, hâ't vuõrâsoummu mainste su'ne sää'mkiõl, ij mušttal pärna le'be puärrsi ää'ppte'mvuõdâst. Jäänab tõt mušttal tõ'st, štõ vaarvuâlaž uu'ccbõškiõl vâlddmõš õõlgat jiännai jäänab gu jäänbõškiõl vâlddmõš. Puärrsi älgg kiddeed vuâmmšummuš tõõzz, štõ pärna juõ'kkpeivvsaž kiõl'laž vee'rdest – le'be puk kiõl'laž aunstõõzzâst mât'd pärnaž kooll da vuäinn – ri'tjeei vue'ss le'čči sää'mkiõllsaž. Sää'mkiõllsaž puärrsest le'čči šioogg mainsted pärnže jiännai da ha'ñk'keed su'ne vuäittmõõžži mie'ldd jee'res juõ'kkpeivvsaž kiõllmaallid še. Dâama kannat ää'nned äävai sää'mkiõllsaž radio da säittad sää'mkiõllsaž musiikk da jiõntõõzzid.

”

Täai'ben ääid ärrn tak pärna mainste äâldmõsân säämas. Što mä'htt-ne tõn tåbdd, mä'htt jie'llemvue'kk tuõ'llai še kiõl.

Anna Näkkäljärvi-Länsman

Juõ'kk sää'mkiõllsaž piâr lij jii'jjesnallšem, da juõ'kk sää'mkiõl si'rddi puärrsest âlgg ooccâd tõid vuõ'jjid, kook tuâimma jiijjâs aargâst da jiijjâs täävtõõzzi õsttmõõžžâst. Gu nu'bb puä'res ij haa'led teä'dded päärna va'stteed sää'mkiõ'lle, nobba lij samai luâdlaž õõlgted sää'mkiõl mainstummuž päärnast. Nu'bb ij haa'led kässjõõttâd päärna mainstam sää'mkiõ'lle, da nu'bb-gõs vuäinn, štõ päärna kiõl kannat ohjjeed aktiivlânji, kiõllvõõ'jjid kässjõõdee'l še. Õhtân piärrjest priimât teâdast tõi, štõ päärna mainste kōskkneez da taurõõžžeezvui'm lää'ddkiõl, nuu'bbest ve't lij čiõlgg täävtõs, štõ še päärnai kōskksaž kiõllân âlgg lee'd sää'mkiõll. Puärrsin lij vuõiggâdvuõtt vue'rdded dâama kō'll'jeei päärnain da vuõrâsoummin piârri kiõl le'be kiõli ci'sttjummuž. Puärrsest ij leäkku ouddmiârkkân õõlgtemvuõtt ä'lgged mainsted päärnže jäänbõskiõl tõi diõtt, štõ pääi'k ä'lnn lij kii-ne, kii ij fi'tte sää'mkiõl. Kiõllva'lljummuš lij piârri jiijjâs va'lljummuš, koozz jeärrsin ij leäkku ni mii sârnnamnalla.

”

Mij leäp ju'n mainstam aivv nõkkam vuâdâa'sšin. Štõ mee'st lij sää'mkiõll, mij õlggâp mainsted tõi, da jõs mij jeäp maainâst tõi, de tõi læppai. Štõ kâ'l tõi samai nuõrrân âlgg!

Anna Näkkäläjärv-Länsman

Tõ'st ko'st lää'ddkiõllsaž piârri päärnaž mättai lääddas “jiõččines”, sää'mkiõllsaž piärrjest kiõl serddmõš vuäitt de'be tåbddjed kōrr tuâjjan. Kōrr tuâjast huõlkâni päärnaž sätt jiõčč mainsted jäänmõsân jäänbõskiõl. Hå't vue'kk le'čči tåt, puärrsest ij kannat viârted jiijjâs ij-ga luõvted. Aaibšummšen årstummšen le'be mâiârri jååttmõššân kuåsttjeei vue'jjest še päärna sää'mkiõl vâ'lddemprouse'ss lij tuõttää'ssest pâi-i jåå'tmen. Tõi, štõ päärnaž fi'ttai vâ'žželvõõdita saamkiõl, lij ju'n ärvvsaž ä'sš, ko'st kannat rämmšed. Ouddâl le'be mâ'nglakast päärna sää'mkiõll täujja aktivåsttåv, jõs sää'mkiõll pââšš juõ'kkpeivvsaž dommkiõllân. Jõs kiävci-i nu'tt, štõ päärnaž ij äälgče mainsted sää'mkiõl jiõčč, de fe'rttai mu'stted štõ ju'n tå'lk passiivlaž kiõlltåidd lij päärnže õõutkiõllsažvuõtte ve'rddee'n jōnn ouddõs nu'tt ouddnummuž gu identifiaåsttmõõžž (läädd. samastuminen) da kulttuurtoõddmõõžž määi'nest. Passiivlaž kiõlltåiid vuâdald päärnaž vuäitt še mââjkab jie'llempoodstes tu'mmjed jiõčč aktivåstted sää'mkiõlls.

”

Tõt lij kuuitâg tâ'l fijnnâs, gu vuõssmõs vuâra vuâmmaš, štõ päärnaž fi'ttai-i aivv puk da tuejjad puk mõõn säärnak säämas. Tâ'l eman vuâmmaš, štõ tõ'st lij leämmaž äü'kk.

Terhi Harju

Ä'lddpirrõõzz da soogg miârktõs päärna sää'mkiõl ouddnummša vuäitt lee'd miârkkteei. Õõldâsoummid kannat mainsted äävnalla piârri kiõl'laž täävtõõzzin da vuõ'jjin ju'n vue'rddempââ'j da õmmgažäi'ggen. Puärrsin lij vuõiggâdvuõtt raukkâd da vue'rdded, štõ sää'mkiõllsaž õõldâsoummu, mâ'te ää'jj da ääkk da na'zvaan ä'lgge mainsted sij päärnže sää'mkiõl.

Puärrsin, assimilaatiopoodd jeällam oummin tåt vuäitt õõlgted jiânnai – psyykklaž cõglõõzzi da čingla pâššnam vuõ'jjii da fi'ttjõõzzi morddmõõžž. Jeärrsid sää'mkiõl mainstummuš siõmže lij luâdlaž, jeärrsin tõi õõlgât ha'rjnummuž da mâtmin tõi ij o'nnest ni kuä'ss. Kuuitâg sää'mkiõl mainsteei siõmâž pue'rad da viõkkšmâtt kiõllvaajtõõžžâst puârnnõddi kiõllõutstõõzz määngnalla. Jeärben puärrsab sä'mmlaid vuäitt pu'htted jōnn räämm kuullâd päärnaid mainste'mmen säämas.

”

Nu'tt jiânnai gu tu'kkääm tõ'st, štõ vuäžžam Vildain ââ'nned sää'mkiõl, de kâ'l tõi veekk mu'st energia. Ij tõi leäkku nu'tt-aa, štõ poka pâi mainstam.

Henna Aikio

Sää'mkiöll škoolâst

Škooul rool lij sä'mmlai historiast leämmaž miärkteei sää'mkiöli da sää'mkulttuur suddâ'tmest. Lekkan vue'kk lij änn'jõžäi'j nuu'bbnallšem: škool vuäitt lee'd õhtt miärkteei sää'mkiöli ra'vvjee'jin da jeälltee'jin da sä'mmlai kiöl'laž vuõiggâdvuõ'di čõõđ viikkjin. Tât kuâskk tän poodd âlddsen sä'mmlai dommvuu'd, leša sää'm-mätt'tõs lij ravsmemmen määngain gâardin še. Škooulmätt'tõzz miärktõs sää'mkiöllsaž pärnže da õutstõsse lij määngtäss'saž. Jijjâškiöllsaž le'be vue'zzi jijjâškiöllsaž mätt'tõzz päi'k pärnaž peäss vä'ldded teäđ määngin jie'llemvuu'din sää'mkiöl päi'k. Su'ne sää'mkiöl šâdd luâdlaž kiöllân, koin ha'ñkkeet teäđ, koon ää'net njäälmlânji da keerjlânji da koin vuäitt mainsted puârast nu'tt jijjâs jie'llempirrõzzâst gu maai'lmveiddsõs kõõččmõõžžin. Pärnaž šâdd jurddja, štõ sää'mkiöll kooll nu'tt privatt sue'rjid mä'te piârja ko obb õhttsažkâdda. Son mättai kee'rjted da lookkâd ju'n alggmätt'tõzzâst aainâs kuõ'tin kiölin. Sää'mkiöl kee'rjtemnääl lij su'ne čiołlg ä'sš, koon ij taarbâž mânia jeä'rben mätt'tõöllâd.

Sää'm-mätt'tõs miärkkšââvv puk sää'mkiö'le uvddum mätt'tõzz da sää'mkiöl mätt'tõzz. Lij vääžnai tuejjeed jeä'rdõzz sää'mkiöl mätt'tõzz da sää'mkiöllsaž mätt'tõzz kõõskâst. Sää'mkiöl mätt'tõs miärkkšââvv sää'mkiöl mätt'tummuž jie'nnkiöllân le'be vee'reškiöllân. Lij vue'jjest kiddy, lij-a mätt'tõškiöllân sää'mkiöll avi lää'ddkiöll. Vââjj lee'd, štõ sää'mkiöl mätt'tõzz lij jäänmõsân muä'dd čiašs neä'tlest da pärna jee'res mätt'tõs lij obbnes lää'ddkiöllsaž. Gu e'pet mainsted sää'mkiöllsaž mätt'tõzzâst, kõõččmõš lij tõ'st, štõ jee'res mättaunnsid mätt'tet säämas, sää'mkiöll lij mainstemkiöllân klaassâst da materiaal lie sää'mkiöllsa aainâs tõn vue'zzest gu lij vuei'tlvaž. Kuei'tkiöllsaž mätt'tõs miärkkšââvv tõn, štõ mättaunnses da klasstää'zzest reepčee'n vue'zz mätt'tõzzâst uu'det sää'mkiö'le da vue'zz lää'ddkiö'le. Kiöll-laaugmätt'tõs miärkkšââvv kuei'tkiöllsaž mätt'tõzz, ko'st lie viõggâst kiöll-lauggi vue'lğgẽmsââ'j da mõõntõõllmõõžž: mätt'tõõtti jiä mõžât silttâd sää'mkiöl ouddlest, de sij mättte seämmast aunnaž da kiöl. Sää'mkiöllsaž mätt'tõzz, kuei'tkiöllsaž mätt'tõzz da kiöll-laaugmätt'tõzz vue'lğgẽmsââ'j da tuäimjemnääl järne kuei'mstes mättam vee'rd. Öhttsaž täävtõs lij pärna šiõgg sää'mkiöl täidd da aktiivlaž sää'mkiöl äänmõš, di teäđast seämma sosiaal'laž, teäđlaž da tääidlaž täävtõzz gu mätt'tõzzâst takainalla.

Sää'mkiöl jeä'le jäänbõškiöli čärvvmõõžžâst. Jijjâškiöllsaž pärnai da nuõri kulttuur ij leäkku samai nâânas da sää'mkiölâst rä'jje mäנגgan sää'jest o'ddest nuõrab ää'kk-klaassi kiöl. Tãn vue'jjest puârssi da jee'res õutstõzz vuârddmõõžž sää'mkiöl mätt'tõzz da sää'mkiöllsaž mätt'tõzz ärra liä täujja suur. Škooul tuäivat u'vdded pärnaid nâân sää'mkiöl täaid, aktiivlaž sää'mkiöl äänmõõžž, ra'vves sää'midentitee'tt da määngpeällsaž kulttuurlaž silttummuž. Lâ'ddlaž škoolriäšldõõgg raamin tuäimjeei sää'm-mätt'tõzzâst tak vuârddmõõžž nârre täujja čuu't jiännai o'dinakai u'čtee'li a'rdjid. Škoou'l'jum sää'mkiöllsaž u'čtee'lin lij jõnn vää'nn, da kiöllvaajtõshistoria seu'rrojõssân sää'mkiöll ij leäkku voops pukid u'čtee'lid vuõssmõsân mättjum kiöll. U'čtee'l sä'tte kuullâd kritiikk sää'mkiöl täaidstes, sij mainstem sää'mkiöl suõmâst, kulttuurtaaggõõzzstes da jee'res tuejje'jin. Juõ'kk puä'res haa'lad luâdlânji tõn, mii lij pue'rmõs suu pärnže kiöl da kulttuur mäi'nest še. Änn'jõž, lää'des kiöllvue'jjest da sää'mkiöli eman miälgžed ravsmemmen škoolkiöllân, õõłgtet õutstõzzâst kuuitâg õinn kiõrdâmvuõđ da fi'tjemvuõđ. Kriti'kke lij aainâs täujja mäinn, leša tõn õõłgči piijjâd rajjsi ärra o'dinakai sää'mkiöllsaž tuäjjlai sää'jest.

”

Teäđast mon tuäivam pâi čâä'd njoikkjen, štõ son kuä'ss-ne äälgči mainsted mu'ne pâi säämas.

Henna Aikio

Pärna sää'mkiöl ouddnummuž diõtt lij vääžnai, štõ pärnast lij juõ'kk ää'kkpooddâst suu miöl kie'zzi ää'sš da suu sosiaal'laž jou'kke õhtteei roolmaall. Škooulnee'kk, jeärben nu'bblâkka-âkksa čõõ'lmin sätt hie'lkelld vaikkted nu'tt, štõ sää'mkiöll kooll siõ'meid, vuõrâsuummid da vuä'mmoummid, leša ij su'ne. Nuõr ij leäkku pâi hiälpp vuäžžad mie'ld õhttsallaš šõddmõõžžid, ij-ga son takainalla ni haa'le va'lljeed taaurõõžžes le'be tuejummsees kiöl vuâdald. Nuõrikulttuur raajmõš õllsest lij samai vä'žžel. Nuõri õõłgči jiõčč raajjâd jijjâz kulttuurâz, leša gu lij kõõččmõš u'cc jooukâst, aktiivlaž raajji lie täujja aabâs čuu't occanj.

*Anni-Siviä cie'lki,
štõ i'lla jie'tt e'čč, kâ'l
son mättad tõid jee'res
päärnaid sää'mkiõl.*

Asko Länsman

Jõs päärna juõ'kkpeivsaž kiõl'laž vee'rdest u'cc vue'ss lij säämas, lij takainallsem, štõ veâl skooulâkksi'žžen-i sää'mkiõlâst lij jiännai kooddvaajtõõzz lää'ddkiõl'le, le'be päärnaž õhtad mainstummše'stes jiännai lää'ddkiõl da sää'mkiõl. Päärna sää'mkiõlâst sä'tte lee'd reäi'j da vä'žželvuođ, ouddmiârkkân duaal le'be kuõi'tiläägg âânmmest, mõõnnâm äi'gğää'blek raajjmest le'be tiõttum sue'rji sannõõzzin. Lää'ddkiõll vuäitt vaikkted ravvsen sää'mkiõl kiõllmattu še. Vä'žželvuođ sää'mkiõlâst vuäi'tte põõššad päärna mie'ldd sitkksânji ee'jjest nobba da rääššeed suu motivaatio sää'mkiõl âannmõ'sše. Päärnai sää'mkiõl õõlgci pâ'tted nââneed änn'jõõžž jeänab. Kiõl'le õhtneei vä'žžtõõzzid da vaa'nid õõlgci vuäžžad tuärjõõzz nu'tt skooulâst gu tøn aalgpeä'lnn. Jõnn äü'kken tä'st le'čci ää'sš kuõskki tu'tkkeemteätt da pue'rmõs naa'li ooccmõš maai'lmveiddsânji. Tõi vuädald le'čci šiõgg raajjâd ei'dde sää'mkiõllsaž päärnai taarbid kääzzkõõ'sti materiaalid da mõõntõõllmid.

Škooulâkksaž päärnast, keä'st sää'mkiõl täidd lij ra'vves da kää'tt vuäžž tuärjõõzz kiõl mainstummša jiännai skooul aalgpeä'lnn še, vuäitt ä'lğged ää'kkii'jji mie'tt vue'rdded jäänab: aktiivlaž sää'mkiõl va'lljummuž, sää'mkiõlâst põõššmõõžž, kiõllvõõ'ji keäppnummuž da määngpeällsab sannõõzz. Täävtõõzzid päärna kiõlltääidpeä'lest ij kannât piijjâd čuu't vuâlas. Päärna kannat tobdstâ'tted suu mainstem sää'mkiõl jee'res suõmid. Päärnže kannat ta'rjjeed aktiivlânji suu ravsmemtäss'ses suävlaž sää'mkiõllsaž keerjlažvuõđ da jee'res materiaal. Sää'mkiõllsaž päärnže lij šiõgg kuullâd da lookkâd keerjlažvuõđ še jee'res kiõlin ko säämas: määngkiõllsaž päärna kiõl'laž ouddnummuž tuärjjad takainalla puk ree'gğes da määngpeällsaž aunstõs. Õhtt ärvvsaž täävtõs lij tõt še, što päärnaž mättai fi'ttjed jee'res sää'mkiõlid da šiõhtlâätt tõid positiivlânji.

Škooulmaai'lmest päärnai kõskksaž jeä'rdõõzz sää'mkiõl täaidast da äânmmest vuäi'tte šõddeed määngnallsem tobddjid da reaktoiid. Päärnaž vuäitt kiõččlâ'stted losseen vue'jj, ko'st suu kiõlltäidd lij heäjab gu nuu'bbi, leša seämmanalla še vue'jj, ko'st nuu'bb päärna pâ'rğge pâi vaajted jäänbõskiõ'le. Ni õõut päärna ij õõlgci jouddâd tobddâd sää'mkiõllmainstee'jen vue'llvuõtt-tobddi. Ij leäkku ni päärnže vuõ'i'gğest, štõ son jâudd tuäimmjed jee'res päärnai u'čtee'len le'be kiõllpää'lsen, le'be štõ sää'mkiõllsaž tuäimmjummuž riäššât pâi uu'ccben sää'mkiõl mainstee'ji mäainain. Lij vuõrâsoummi – skooul, puârri, puki sä'mmlai – vä'žžel da vääžnai tuäj raajjâd päärnaid kiõllpirrõõzz, ko'st juõ'kk päärnaž vuäžž mä'tt'õõzz da sosiaal'laž vuârvaikktoõzz jiijjâs kiõlltaiddu šiõttâl tää'zzest da peäss šõddâd puârast sää'mkiõl mainstee'jen.

Sää'mkiõllsaž päärnaž vuõrasm

Rävsmemâkksi'žžen päärnaž älgg šoddâd pä'rnvuõðâst vuõrâsvuõ'tte. Tât miârkkšââvv täujja uvddum äarvi kõõččâmvuâlla piijpmõõžž, mä'tkk-kõõsk vâlddmõõžž jiijjâs puârrsid da jiijjâs čuõkku ooccmõõžž. Nuõr persoonâst reepčee'n vuäitt kuâsttjed nu'tt, štõ son haa'lad ouddâl pukid lee'd nu'tt mâ'te jeärraz da suddõõttâd jou'kke – le'be jeärsmdõõvvâd tõ'st. Vaarvuâlaž, uu'ccbõsjoukksââ'jest le'ddi kiõl mainsteeiõutstõõzzâst rävsmemââ'kk lij takainalla äi'gg, kuä'ss nuõr identifiâsttmõš da miõlkeâssmõš kiõl ârra še vuäitt mottjed. Sätt kuâsttjed nu'tt, štõ son olgga jiijjâs kiõllõutstõõzzstes. Nuõrr vuäitt ä'lğged va'steed jäänbõskiõlin, keâlddõõttâd mainste'mmen jiijjâs kiõl le'be siõhtlõõttâd tõõzz negatiivlânji. Lij samai takainallsem, štõ tiõttum ââ'kkii'jjin, ouddmiârkkân 13-16-âkksi'žžen, sää'mkiõllsaž nuõr sää'mkiõl âânnmõš occan da fi'ttjõs tõn ârra vaikkat lee'd huõltem le'be keâhssai.

”

*Koon-ne nalla lie digo jõnn tuäiv, leša tâ'l ij haa'le'či
piijjâd päärnaid, tõid jiijjâs ij-ga tõi jeärrsi päärnaid
nâkam teäddõõzzid, štõ tõt lij ââ'n ve't tij a'rddjin, mä'htt
tä'st keävv.*

Henna Aikio

Vuõrâsoummi kiõllva'lljummuž meä'rrad täujja teâdlaž le'be teâdte'mes ideolooglaž haall mainsted sää'mkiõl pâi gu lij vuei'tlvaž, gu tie'ttep, mõõn vääžnai tõt lij. Hää'rves rävsmemâkksaž tuâimmai tän vuâdald. Rävsmemâkksaž maainast sää'mkiõl, gu tõt lij miõllsaž tõn mäâi'nest, mii lij su'ne miõllkiddlaž, keäivui'm son haa'lad lee'd da mâi'd son haa'lad tuejjeed. Maai'lm mettkää'vest nuõrr oummust lie jiânnai jäänab vaajtõsmâäin lãä'dd- le'be ennglõskiõlin ko sää'mkiõlin leäi kõõččmõš ve't ää'jtõõzzin, kulttuurouddsin le'be aa'sšin, koid identifiâ'stõõvvâd.

Tõ'st i -lij jõnn
va'sttõs, štõ mij tiuddâkksa
raajjâp positiivlaž kiõll- da
kulttuuršâddvuâlas, štõ
päärna tâ'l haa'lee ââ'nned
kiõl pue'tti ääi'jest.

Henna Aikio

Nuu'bb beä'lnn måttmi sää'mkiõllsai fi'ttjõs sää'mkiõl årra mottai rävsmemââ'jjest nu'bioo'ri jäänab positiivli'žžen da teådstee'jen. Nuõr identitee'tt sää'mkiõl mainstee'jen vuäitt ravsmed mõõn täättas ââ'jjest jie'llemšõddmõõžž, jiijjas šõddmõõžž da pirrõõzz maalli mie'ldd. Nuõrr vuäitt ä'lğged smiõttâd jiijjas kiõl miârktõõzz kõskkvuõðâst jâlstemšajja, mått'tõõttmõ'sše da tuâjj-jie'llma, da haal kuullâd jiijjas õutstõ'sse kiõl pääi'k še vuäitt šorred.

Tuäivam pâi, štõ sää'mkiõll äävad muännai pärnaid sä'mmlaž õhttsažkââ'dd pukin neelljân jânmmest. Štõ ij leäkku pâi U'ccjokk, Nuorgam, pe'ce mij kuullâp šoorab õhttsažkâdda, da kiõll ij mâ'te čooud tõõzz.

Anna Näkkäläjärvi-Länsman

Šerävsmemââ'jjest sää'mkiõlâst olggnam nuõr fi'ttjõõzz da kiõllva'lljummuž sätte ju'n mue'dd ee'jj kee'jjest, vuâddškooul puuttâm mænna le'be nu'tt 20-âkksi'žžen mottjed samai nu'bioo'ri. Nuõrr vââjj ä'lğged jiijjâsmäainlânji raajjad sââ'j sää'mkiõ'lle jie'llme'stes, gu lij älggam fi'ttjed sää'mkiõl miârktõõzz jiõccses da možât ââ'nned huõl kiõlltäaid huänn'nummšest. Näkam ouddmiârki liâ sää'mõutstõõzzâst jiännai. Bie'kke rävsmeei nuõrid šât keävv nu'tt, štõ sää'mkiõ'lle ij šõõdd miõllsaž rool jiijjas jie'llmest, määttain, tuâjast da piârjie'llmest. Tæn jiâ puärraz ij-ga õutstõs vuei't obbnes cõggâd. Älgg pâi tue'jjeed puk vuei'tlvaž tøn ou'dde, što samai määng rävsmeei sää'mkiõl mainsteei haa'lee va'lljeed sää'mkiõl jiijjaz jie'llma.

Da lij tõt-han kiõll ree'ğgesvuõtt. Jeä'rben tääi'ben raaj ââlda. Mõõn jiännai le'čče tuâjppäi'k še tõõzz, kââ'tt silttad sää'mkiõl.

Asko Länsman

Sää'mkiõli vue'kk jeäll jâ'ttlõs muttsest. Muttsa õhtne rämm da pe'ccel, seämma ääi'j tuäivv da tuäivte'mvuõð counni peä'l. Måtmest vââjj tâbddjed, štõ kiõl jie'llemviõkkvuõð tuõ'll'jummuš da nâânummuš lij pâi tuärrmõõžž da skääddtuâsttmõõžž. Sää'mkiõl pärnžasas si'rddi puä'res ij vuei't tie'tted, mii puäðõs suu põrggmõõžžin puätt lee'd: juä'tkķe-a pärna sää'mkiõl ooudârra da mä'htt kiõlid keävv. 20 le'be 50 ee'jj keäčča ij vuei'n. Tæn peei'v 20 le'be 50 ee'jj tuâggaž sää'mkiõl vuâkka suei'mkrââ'stee'n lij kuuitâg čiolgâs, štõ määng ää'sš liâ mottjam pue'rab årra, mænggan jee'res tää'zzest. Sä'mmla liâ suddâ'ttemtuâimin da jõnn må'lljõõzzin huõlkâni seeiltam jiijjaz kiõleez, serddam tõid sokkpuõlvvõõggâst nobba da määngin paai'kin alttääm kiõl serddmõõžž o'dðdest loo'jji ii'jji puätkkõõzz mænna. Kiõllvaajtõõzz kiõjid ko'rjjõõlât veäl kuu'kk, leša seämma ääi'j rä'jje juõ'kk peei'v jiännai odd. Juõ'kk pärnže sarnnum da pärna sarnnam sää'mkiõllsaž sää'nn raajj sää'mkiõ'lid pue'rab pue'ttiäi'j. Juõ'kk sää'nn lij räämm da kuärggadvuõð ä'sš.

LISTT ĶEERJLAŽVUÕÐĀST DA SĀI'MMKĀĀIVAIN

Čoahkis-seiddōs

Sää'mkiõllsaž materiaalbaŋkk, ko'st pue'rrjie'llma da tiõrvâsvuõ'tte kuõskki materiaa
<http://coahkis.com>

Giella šiellan – ja geaidnu guovttegielalašvuhtii

Språk i vuggegave – og veien til tospråkighet

Vuä'ppeskeerjaž sää'mkiõl mainstummšest päärnže

http://www.mfppd.no/images/stories/brosjyre/Brosjyre_1.pdf

Giellaválljen lea dehálaš! -Rávagiha – Språkvalg er viktig! Veiledningshefte

Vuä'ppeskeerjaž sää'mkiõl mainstummšest päärnže

Mánáidgiela dutkanfiermádat SAMAGI. Sámediggi – Sametinget

<https://www.samediggi.no/Balvalusat2/Giella#section-Samas-manain>

Kuáti-seiddōs

Sä'mmlaž ouddpeâmm materiaalbaŋkk

<http://www.kuati.fi>

Meille tulee vauva

Vuä'ppes õmmga vue'rddma da piõmmu

[http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138367/URN_ISBN_978-952-343-367-0.pdf?](http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138367/URN_ISBN_978-952-343-367-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

[sequence=1&isAllowed=y](http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138367/URN_ISBN_978-952-343-367-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Vuâððmätt'tõslää'kk

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Puhu omaa kieltäsi lapsellesi. – Håla mánnásat iežat eatnigiela

Vuä'ppeskeerjaž sää'mkiõl mainstummšest päärnže

Aino Snellman & Kerttu Vuolab. STAKES 1993

Sä'mmlaž kiõllvuäpstõk

Teätt da mainstõõllmõš sää'mkiõl se'rddmest da päärnai määŋgkiõllsažvuõðāst

<https://www.facebook.com/Saamelainen-kielineuvola-197306927529926/>

Kiõlpie'ss-seiddōs

Teätt kiõlpie'sstuåimmjummšest da päärna sää'mkiõl vä'lddrest

<https://www.samediggi.fi/toiminta/saamen-kieli/kielipesa/>

Sää'mte'gğ: mättmateriaal

Teâð sää'mkiõl da sää'mkiõllsaž mätt'tõõzzāst da mättmateriaalin

<https://www.samediggi.fi/tuaimjummus/skooultos-da-mattmateriaal/?lang=nuo>

Sää'mkiõll-lää'kk

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>

Ouddpeâmlää'kk

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Vuorotellen (Vuârrvuârai)

Vuä'ppes vuârrvaikkutummša da kiõl ouddnummuž alggpooddid

<https://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/Esitteet/Vuorotellen.pdf>

KOOZZ VUĀITAK VĀ'LDDED ŌHTTVUŌÐ LĀĀ'SSTEĀÐAI VUĀŽŽAM DIŌTT LE'BE JŌS VUŌIGGĀDVUŌÐAD LE'BE PĀĀRNAD VUŌIGGĀDVUŌÐ JIĀ TIŌUDDU

Sää'mtee'gğ kiõllstaampiisar

Sä'mmlai kiõllsai vuõiggâdvuõð teâddjummuš jee'res vuu'din

<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Sää'mtee'gğ skooultempiisar

Sää'mkiõllsaž ouddpeâmmam de vuõss- da vuâððmätt'tõs

<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Sää'mtee'gğ kiõllpie'ssjää'dteei

Sä'mmlai kulttuur- da kiõlpie'sstuåimmjummuš

<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Sää'mtee'gğ sosiaal'laž- da tiõrvâsvuõttpiisar

Sää'mkiõllsaž da sä'mmlaid rajjum sosiaall- tiõrvâsvuõttkääzzkõõzz

<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Dommkåaddad va'sttõsve'rğğvuā'msteei , āā'sšest reepčee'n odm.

Sosiaal'lažjää'dteei

Čuõvteljää'dteei

Ouddpeâmmamjää'dteei

Lappi vu'vddvaaldsem ve'rğğkoontâr , mätt'tõstuåimm pâ'jjta'rkkeei

Sää'mkiõllsaž ouddpeâmmam de vuõss- da vuâððmätt'tõs

<https://www.avi.fi/web/avi/saamenkielinen-opetus>

Ōõut-tāā'ss'sažvuõð vä'ldduumne'kk

Ōõut-tāā'ss'sažvuõð da kiõllsai vuõiggâdvuõð teâddjummuš

<https://www.syrjinta.fi/>

Ee'ttik-kāā'dd lää'kk- aa'sšinnee'kk

Ve'rğğnii'kki tuåimmjem da õlmmi kääzzkõõzzi laagglažvuõð valvmõš

<https://www.oikeusasiamies.fi/fi>